

KÖNYVSZEMLE

Walter Brueggemann: *Az Ószövetség teológiája. Tanúságtétel, vita, pártfogás.* Fordította Tunyogi Lehel. Kolozsvár, 2012, Exit Kiadó. 948 p.

A magyar biblikus irodalom számára újabb mérföldkő-jelentőségű eseményként üdvözölhetjük Brueggemann *Az Ószövetség teológiája* című opusát, amelynek magyar fordítása az idén jelent meg, bő évtizedre a Gerhard von Rad eredetileg a század közepén írott, hasonló című munkájának fordítása után.

Brueggemann az United Church of Christ lelkipásztorja, amely felekezet liberális nyitottságával az Unitárius Univerzalisták egyik legközelebbi amerikai rokona. A Columbiái Teológiai Szeminárium (Decatur, GA) nyugalmazott ószövetségi professzoraként több mint félszáz könyv és több száz tanulmány szerzője, ugyanakkor egyike a mai Amerika legkeresettebb teológus előadóinak és legmeghatározóbb homiletikai iránymutatóinak.

A könyv közel ezer oldalával igazi kincsesbánya. Legfőbb értékét sajátos retorikája képviseli, amely úgy akar egyszerre a keresztényekhez és nem-keresztényekhez szólni, hogy beszédmódjában kerüli a hagyományos keresztény és főként biblikus teológia alapterminológiájának használatát. Új nyelvezete által saját hangján engedi érvényesülni az Ószövetséget, oly módon, hogy érzékelhető legyen annak

sajtosan ókori és zsidó jellege, eközben mégis rádöbentse az olvasót annak a mai, plurális, sok poszt előtaggal jellemezhető, élethelyzetben való érvényességére.

Mint jellegzetesen mai tudományos alkotás, a könyv terjedelmes kutatástörténeti és módszertani elemzéssel indít. Először a reformáció korától tekinti át a bibliatudomány fejlődését a történetkritika elemzésén át, majd részletesen bírálja „az alkotás periódusának” két legmeghatározóbb tudósát, Eichrodt-ot és von Radot. Az újabb értelmezési módozatok számbavétele után rátér a „posztmodern értelmezési helyzet” feltárására, hogy azon belül megérvelhesse a saját nyelvezet szükségességét. Miközben mindkét irányban elismerő, mégis elhatárolódik mind a liberális teológia történetkritikára épített „ártatlan bizonyosságától” (előfeltételezett objektivitásától), amely könnyen vált hegemonikus célok kiszolgálójává, mind az ortodox megközelítésektől, amely a bibliai igazságokat túl könnyedén keverte össze dogmatizmussal, és a Bibliát imádat piedesztáljára emelve sokszor képtelen volt annak a valódi hangját meghallani. Az új értelmezési helyzetben tudatosítani kell a pluralisztikus élethelyze-

tet, amelyben sem a régi konszenzusok nem érvényesülnek, sem valamiféle fellebbviteli bíróság végső kijelentésére nem lehet számítani, ezzel szemben mindig ismerni kell az értelmező saját előfeltételezéseit és érdekeit.

Az új értelmezési helyzet plurális jellege kétféle válaszra kötelez: egyfelől a bibliai szöveg értelmezhetőségének, másfelől a Biblia relevanciájának új lehetőségeire a megváltozott helyzetben. Brueggemann nem tartozik azok közé, akik ennek az „új intellektuális helyzetnek” a bizonytalanságától és kihívásaitól megriadnak, épp ellenkezőleg. Meggyőződése, hogy az Ószövetség maga is plurális jellegű irodalmat képvisel, és annak polifonikus hangzását felismerni és mögötte az Istenről való tanúságtételt a maga összetettségében megragadni épp a mai plurális helyzetből könnyebb. Mert igaz ugyan, hogy „az ószövetségi teológia legfontosabb tárgya Isten”, de „az Ószövetség soha nem (és nem is szándékozik) Istennek egy koherens és átfogó bemutatását biztosítani” (157), így bár az ószövetségi teológia közvetlen tárgya Isten, a tulajdonképpeni tárgya mégis az Istenről való beszéd, azaz retorikai. Bibliai összefüggésben nézve nincs Istenről közvetlen tudásunk, hanem egy szövegünk van, sokféle vallomással és tapasztalattal. Ennek kapcsán fogalmazza meg Brueggemann a legtöbbet vitatott tételét, amelyet azonban a saját érvelésének összefüggéséből nem szabad kiragadni: „Ki fogok tartani amel-

lett, amelyen következetesen csak tudok, hogy az Ószövetség teológiájának Istene, mint olyan, ennek a szövegnek a retorikai vállalkozásában, vele és az alatt él, és sehol máshol és nem másképpen”. (95)

Együtt látva a minden igazság relativizálódásának plurális élethelyzetét a mai értelmezési oldalon, és a bibliai szöveg polifonikus retorikai jellegét, amely tanúságtételek színes kavalkádján keresztül szól a „nagyon szokatlan és előzmény nélküli” Istenről a Biblia oldalán, akkor könnyen belátható, hogy Brueggemann miért választja könyve központi metaforájává a törvényt, mely metafora nem idegen az Ószövetség világától. A per-metafora néhány nagyon lényeges üzenettel bír. Egyfelől azzal, hogy a „bíróságnak” nincs közvetlen hozzáférése az eseményhez, az „igazsághoz”. Másfelől, hogy a tanúságtétel képezi azt az alapot, amely alapján el lehet jutni ahhoz, ami való(ságos), tehát „a tanúságtétel eredetleges: előidézi, hogy a tárgyalóteremben olyasmi legyen, ami nem létezett eddig a kijelentésig”. Harmadszor, hogy a tanúságtétel maga választhatja meg az elbeszélése módját, szavait és képeit. Negyedszer, hogy ebben a folyamatban teológiailag tekintve „a tanúságtétel revelációvá válik”. És itt Brueggemann egy nagyon fontos álláspontot szólaltat meg: „Itt érintjük a Szentírás tekintélyének a problematikáját, amely általában az ihlet és kinyilatkoztatás skolasztikus kategóriáiban

kerül megfogalmazásra. Egyszerűbb és hasznosabb, azt hiszem, elismerni, hogy amikor a Bibliában való kifejezés úgy van véve, mint szavahihető, az emberi tanúságtétel revelációvá emelkedik, amely Isten igazi valóságát fedi fel. Ily módon az Ószövetség nagy része, az, amelyet von Rad »felelet« címszó alatt sorolt be, kimondottan emberi megnyilatkozás.” (163)

A metafora-per lehetőséget kínál, hogy Brueggemann az Istenről szóló ószövetségi tanúskodásokat négy csoportba sorolva „hallgassa ki”. Először, mintegy kétszáz oldalon, Izrael alapvető tanúságtételét vizsgálja négy kifejezési formában: az igei mondatok, a sajátos jelzők, az állandóság metaforái, majd a teljes kifejezési formák szintjén. Ezek által kijelöli a legfontosabb állításokat Jahveról, amelyek egyben a leginkább emlékeztetnek más témában írt könyvek állításaira, még ha újszerű is itt a szerkezet. A rész külön érdeme a teremtés témájának kibontása, amely a legtöbb korábbi szerzőnél igazságtalannul háttérben maradt (később még bővebben). A fejezet ugyanakkor az állításokban rejlő belső feszültségre, elmentmondásokra is kitekint (pl. szuverenitás és könyörület, szuverenitás és lojalitás feszültsége), amellyel lényegében meg is történik Izrael ellen-tanúságtételének a megidézése. Ha van a könyvnek olyan fejezete, amely leginkább újszerű, vagy még inkább szókimonó az ószövetségi teológiai szakirodalomban, akkor ez a fejezet az.

Míg az alapvető tanúságtételek Isten világ fölötti, de a történelemben megnyilvánult tapasztalatáról beszélnek, addig az ellen-tanúságtételek a mindennapi élet negatív tapasztalati valóságai oldaláról kérdeznak a „meddig?”, a „miért?”, a „hol?” és a „van-e?” kérdések mentén. A fejezet Jahve rejtettségét, titokzatosságát (kétértelműségét) és negativitását vizsgálja. A két nagy tanúságtétel közti feszültséget nem lehet és nem szabad feloldani, mondja a szerző, mert „a kettő közötti feszültség az Ószövetség hitének valódi jellegéhez és szubsztanciájához tartozik [...] bármelyik tanúságtételi módot választani a másik semmibevevése által, véleményem szerint, nemcsak a tanúságtétel-korpusz megcsalását, hanem az e hitet meghatározó dialektikus, rugalmas, vitatkozó jelleg félreértését is jelenti.” (497)

A tanúságtételek sora itt mégsem ér véget. Mert mindig vannak, akik kéretlenül, többlet-tanúságtételt szolgáltatnak, elsősorban a tárgyhoz közvetten kapcsolódó közlésekkel. Izrael ezt több okból is szívesen, szabadságérzetéből fakadóan teszi. Ez a fejezet alapvetően a kölcsönös kapcsolatban levőségben (hagyományosan szövetségben) megragadható Jahveról szól, aki maga is folyamatosan változik a „társak” hatása alatt. A fejezet ebben a kölcsönös társi viszonyban először Izrael szerepét vizsgálja, majd az emberi személyét, aztán a népeket, végül a teremtését. Itt Brueggemann először

javasol egy egységes sémát, amely szerte a Javheval való mindenik társi viszonyban alkalmazható, és amely a társsaknak egy drámai mozgalmasságot ad: először egy teremtési mozzanat, aztán egy bukás, végül egy új kezdetre való helyreállítás. Mindez egy olyan metanarratívát képez, amelyben „a valóság gyökerénél egy *korlátlan nagylelkűség* található, amelynek célja egy extravagáns bőség”. (681) Ez éles ellentétben áll mind a felvilágosodási liberalizmus kétségbeesésével, mind a hagyományos kereszténység szokványos berekesztő állításaival szemben.

A negyedik tanúságtevő fejezet Jahve jelenlétének közvetítési formáiról beszél, azaz a megtestesült tanúságtételről. Őt ilyent vizsgál, úgymint Tóra, királyság, prófétaság, kultusz és bölcsesség: „csak ezen fenntartott, Jahve különösségére összpontosított közvetítések miatt van »ott« Izráelben. Ezen fenntartott közvetítések nélkül Javhe, aki annyira különös és lobbané-

kony, annyira csodálatos és félelmetes, eltűnne Izráel és a világ életéből.” (699) A könyv itt éri el egyik nagy mélységét, amikor a közvetítés összefüggésében a mindennapi életvitel kultikus jellegét bontja ki, amely megközelítés (kultusz) szintén jelentős többlet a korábbi protestáns (történetkritikai) fejtegetésekhez képest.

A kötetet az ószövetségi teológia művelésének és a megváltozott élethelyzetű keresztény közösségekre néző kilátásokat fontolgató tanulmányosort tartalmazó fejezet zárja.

Meggyőződésem, hogy a fordítás által elérhetővé vált kötet magyar nyelvterületen is meghatározó jelentőségű lesz. Köszönet érte, mindennek előtt, a fordítónak, Tunyogi Lehel református lelkésznek, a megjelenést támogató EXIT Kiadónak, valamint az elegáns, minőségi terméket előállító IDEA és GLORIA nyomdának.

Dr. Czire Szabolcs

Hibaigazítás

Előző lapszámunk (2012/3, 276.) Műhely rovatában megjelent írás lábjegyzetében hiba csúszott. A lábjegyzet második sora helyesen: „2011-ben Mikó Imre születésének centenáriumát ünnepeltük...”